

УДК 349.2

О.М. ГАНЕЧКО, Київський апеляційний адміністративний суд

РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Ключові слова: права, особи похилого віку, соціальний захист, міжнародно-правові акти

У суспільстві вже давно склались відповідні загальнолюдські ідеали та цінності – уявлення про справедливість, свободу, невід’ємні права людини, в тому числі соціальні. З’явившись на початку людства і безперервно наповнюючись новим, більш широким змістом, вони стали основою концепції правової, соціальної держави. Поступово права людини знайшли відображення в міжнародних актах – деклараціях, пактах, конвенціях, рекомендаціях та ін. Кількість таких актів в минулому столітті стрімко зросла, особливо у період після завершення Другої світової війни, коли більшість людей зрозуміли пріоритети загальнолюдських ідей та цінностей [1, с.528].

На думку сучасних науковців, зростаючі інтеграційні процеси обумовлюють більш тісну взаємодію національного і міжнародного права. Їх взаємовплив стає більш вагомим фактором правового розвитку в сучасному світі [2]. Тому метою статті є визначення особливостей регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист на міжнародно-правовому рівні, надання характеристики основних міжнародно-правових актів у цій сфері.

Глобалізація усіх процесів у світі посилила вплив норм міжнародного права на внутрішнє право кожної держави. Прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 року Конституція України включила в себе багато прогресивних норм, врахувавши загальноприйняті міжнародні стандарти побудови демократичної держави. Так, стаття 9 Конституції України визначила, що чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верхов-

ною Радою України є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Таким чином, у ст.9 Конституція України закріпила принцип пріоритетності конституційних норм над нормами міжнародного права і відповідно норм міжнародного права над нормами поточного національного законодавства.

Стаття 5 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» передбачає: «Якщо міжнародним договором або угодою України встановлено більш високі вимоги щодо гарантій соціального захисту громадян похилого віку, ніж ті, які передбачено цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору або угоди» [3]. Тим самим, у сучасних умовах Україна відмовилась від політики самоізоляції, активно співпрацює з міжнародними організаціями при розробці й прийнятті внутрішніх нормативних актів, використовує вже накопичений досвід інших країн і міжнародно-правові акти [4, с.337–339].

На даний момент загальноприйнятим є поділ міжнародно-правових актів, які здійснюють регулювання соціальних та економічних прав на всесвітні (універсальні) й регіональні, зокрема європейські. При цьому європейські акти мають особливе значення для України з огляду на курс європейської інтеграції обраний Україною. Водночас, досить важливим є врахування у національному законодавстві стандартів, встановлених міжнародними організаціями, що мають світове значення, якими є Організація об’єднаних націй (надалі – ООН) і Міжнародна Організація Праці (надалі – МОП).

Відразу зазначимо, що стан ратифікації Україною міжнародних актів як світового, так і регіонального рівнів у сфері соціального захисту є досить задовільним. Так, наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН на XXI сесії у 1966 р. був ратифікований УРСР лише у 1973 році. Крім того, порівняно з конвенціями у сфері трудових прав, Україною ратифіковано лише деякі конвенції МОП щодо соціального забезпечення.

Серед міжнародно-правових актів, які носять універсальний характер у справі захисту прав людини визначне місце належить Міжнародному біллю про права, який в свою чергу складається із Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Загальна декларація прав людини була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. і стала першим в історії міжнародних відносин актом, у якому було наведено широке коло прав і свобод людини у найрізноманітніших сферах суспільного життя. Закріплені даною Декларацією норми мають додержуватись і поважати всі без винятку, держави, які ратифікували її.

У Декларації містяться положення, що виражають основні ідеї міжнародного права соціального забезпечення, його принципи розвитку. Так, передусім соціальні права визнаються за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого становища (ст.2). У ст.22 Загальної декларації прав людини підкреслено, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави. Усезагальність соціального захисту носить абсолютний характер і не може бути обмежена національним законодавством, тобто нормативними актами не можна позбавляти соціального захисту окремих категорій громадян.

Право на соціальне забезпечення і соціальний захист людина має за умови настання обставин, яким закон надає правове значення. Декларація наводить основні з них, а саме: безробіття, хвороба, інвалідність, вдовство, старість, материнство, дитинство [4, с.340].

Слід відзначити, що за міжнародною класифікацією особою похилого віку вважається той, хто досяг 65 років. Таких у світі нині 629 млн., майже кожна десята людина на Землі.

До 2050 р. число їх у багатьох розвинених країнах збільшиться вдвічі, а загальна кількість осіб похилого віку складе 2 мільярди.

Досить широкий перелік соціальних прав закріплює Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Стаття 9 цього міжнародного документу зазначає, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування. Крім того, держави, які беруть участь у зазначеному Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, основаного на вільній згоді (ст.11) [5].

Одним з центральних документів європейського рівня являється Європейська соціальна хартія, підписана 18.10.1961 р. При цьому 03.05.1996 р. прийнята переглянута редакція цієї Хартії, яка набрала чинності 01.07.1999 р. У Європейській соціальній хартії розкривається зміст таких прав людей у сфері соціального забезпечення, як право на соціальне забезпечення (ст.12); право на соціальну та медичну допомогу (ст.13); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст.16); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст.19); право працюючих жінок на охорону материнства (ст.8); право на охорону здоров'я (ст.11); право на користування соціальними службами (ст.14); право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства (ст.15); право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст.17); право осіб похилого віку на соціальний захист (ст.23); право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них (ст.27); право на захист від убогості та соціального відчуження (ст.30). Наводиться розмежування соціальних, а й економічних прав [4, с.343–344].

Згідно зі ст.23 Хартії, право осіб похилого віку на соціальний захист має гарантуватися

зобов'язаннями Сторін, самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями, вживати відповідних заходів або заохочувати відповідні заходи, зокрема для надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, шляхом забезпечення достатніх ресурсів, які б давали їм змогу жити на задовільному рівні та брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті; забезпечення інформації про послуги і програми, які є для осіб похилого віку, а також про можливості їх використання такими особами; надання таким особам можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла; забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я; забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантії надання відповідної допомоги з повагою до їхнього особистого життя і гарантії участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя у їхньому будинку для престарілих [6, с.341].

До міжнародно-правових актів глобального значення, які регулюють соціальні та трудові права осіб похилого віку, крім зазначених нормативних актів, можна віднести Конвенцію 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення № 102, Конвенцію 1967 року про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128, Рекомендацію МОП 1967 року щодо допомоги по інвалідності, по старості та в зв'язку з втратою годувальника № 131, Рекомендацію МОП 1980 року щодо літніх працівників № 162, Конвенцію 1982 р. про збереження прав у галузі соціального забезпечення.

Крім того, перша Всесвітня асамблея з проблем старіння (Відень, 1982 р.), прийняла Міжнародний план дій з питань старіння. Міжнародний план є першим міжнародним документом з проблем старіння. Цей документ був прийнятий задля ефективного вирі-

шення проблем старіння населення, а також розгляду можливостей похилих людей в галузі розвитку та їх потреб у догляді. Він вміщує 62 рекомендації, які стосуються дій в галузі проведення наукових досліджень, збору й аналізу даних, професійної підготовки й освіти. В Плані рекомендувались дії в таких напрямках, як зайнятість і гарантованість доходу, здоров'я та харчування, житло, освіта і соціальне обслуговування. Похилі люди розглядаються як активна група населення з широкими можливостями, а іноді, специфічними потребами у медичному обслуговуванні.

У 1991 р. були прийняті Генеральною Асамблеєю Принципи Організації Об'єднаних Націй по відношенню до похилих людей, які встановили всезагальні стандарти, які відносяться до становища похилих людей у п'яти галузях: незалежність, участь, догляд, самореалізація, а також відчуття власної гідності.

У 1992 р. – у десяту річницю прийняття Плану дій пройшла Міжнародна конференція з проблем старіння. В цьому ж році Генеральна Асамблея прийняла Декларацію з проблем старіння і проголосила 1999 рік Міжнародним роком похилих людей. На другій Всесвітній конференції з проблем старіння, яка відбулась у 2002 р. в Мадриді, з метою розробки міжнародної політики з проблем старіння на XXI століття був прийнятий новий Міжнародний план дій з проблем старіння [7].

Необхідно відзначити, що питання незалежності, активної участі в суспільному житті та гідного рівня життя людей похилого віку давно стоїть на порядку денному Організації Об'єднаних Націй і має кардинальне значення для виконання Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння.

Саме у Мадридському міжнародному плані дій з проблем старіння 2002 року підкреслюється необхідність здійснення сприяння у створенні суспільства для всіх вікових груп, в якому особам похилого віку надається можливість всесторонньо брати участь в процесі розвитку. З цією метою в плані дій визначені завдання, вирішення яких має визначальне значення для активізації участі літніх людей в

житті суспільства, зокрема для усунення всього, що перешкоджає їх участі і обумовлює їх дискримінації. Завдання забезпечення усесторонньої інтеграції осіб похилого віку в суспільство і їх активної участі в суспільному житті також рельєфно позначена і у всіх регіональних стратегіях здійснення Мадридського плану дій з проблем старіння [8].

Визнання надзвичайно важливої ролі, яку люди похилого віку відіграють в суспільстві, є одним із основних елементів Мадридського плану дій. Результату першого огляду та оцінки Плану зі всією очевидністю продемонстрували, що на національному рівні потрібні набагато ефективніші заходи з підтримки людей похилого віку, зміцнення їх матеріального благополуччя та соціального захисту, забезпечення якісної медичної допомоги та довгострокового догляду. Щоб це зробити реальною, національна політика з проблем старіння повинна бути в корені переглянута, а питання, що турбують людей похилого віку мають бути включені як пріоритетні напрямки формування політики держави [9].

Підкреслимо, що розуміючи значення активної участі похилих осіб у суспільному житті, Генеральна Асамблея ООН 14.12.1990 р. постановила відзначати 1-го жовтня Міжнародний день осіб похилого віку. Надто важливою на думку ООН, є потреба більш активного використання виробничого і творчого потенціалу осіб віком більше 60 років. У цей день світ говорить про проведені активні дії щодо захисту інтересів людей похилого віку, створення для них сприятливих та гідних умов життя, про актуальні проблеми у цій сфері.

Визнання добровільної праці ефективним засобом активізації участі людей похилого в соціального життя і підвищення згуртованості суспільства і якості життя привело до оголошення 2011 р. Європейським роком волонтерства.

З великим пошаною свято людей похилого віку відзначається в багатьох європейських країнах, зокрема скандинавських. В країнах світу проводяться різні фестивалі, організовані асоціаціями захисту прав літніх людей, конференції і конгреси, присвячені їх ролі у

суспільстві. Громадські організації і фонди влаштовують благодійні акції.

В Україні також 1 жовтня є святковим днем, але відразу у нас відзначаються дві святкові дати – Міжнародний день людей похилого віку та День ветерана, який встановлений указом Президента у 2005 р. Цей день не лише можливість нагадати всім про людський обов'язок бути турботливими і милосердними до найповажнішої частини суспільства. Це і привід до роздумів щодо подальшої долі людства, його культури, взаємозв'язку поколінь.

Отже, все вищенаведене свідчить, що міжнародне співтовариство визнає необхідність інтеграції процесу глобального старіння у широкий контекст розвитку. Політика по відношенню до старіння повинна розроблятися в рамках більш загального «життєвого курсу» і розглядатися у масштабах всього суспільства з врахуванням останніх глобальних ініціатив і керівних принципів, сформульованих конференціями Організації Об'єднаних Націй. Найголовніше – те, що похилі люди роблять вклад в процес розвитку. Визнання їх здатності активно брати участь у покращенні самих себе й всього суспільства повинно враховуватися у політиці і програмах на всіх рівнях. Разом із тим, міжнародне співтовариство порівняно недавно розпочало розроблення стандартів щодо захисту прав людей похилого віку. Заходи у цій сфері особливо інтенсифікувались в останні роки. Серед міжнародно-правових актів, які мають значення для соціального захисту осіб похилого віку слід назвати такі:

1) загальна Декларація прав людини, яка вперше на міжнародному рівні наводить серед обставин, за настання яких людина має право на соціальне забезпечення і соціальний захист – старість;

2) Європейська соціальна хартія (переглянута) – є одним з центральних документів європейського рівня, у якому розкрито зміст прав людей у сфері соціального забезпечення і, зокрема, зміст права осіб похилого віку на соціальний захист (ст.23);

3) міжнародний план дій з проблем старіння, прийнятий Першою Всесвітньою асамблеєю з проблем старіння у 1982 р.;

4) у 1991 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Принципи ООН стосовно літніх людей. Основний принцип був сформульований таким чином: «зробити повноцінним життя літніх людей»;

5) у 1992 р. була прийнята Декларація з проблем старіння;

6) у квітні 2002 р. на Другій всесвітній асамблеї з старіння населення країнами-членами ООН був прийнятий Мадридський Міжнародний план дій з проблем старіння.

Аналіз міжнародних документів свідчить, що їх основна мета полягає у гарантуванні кожній людині безпечної і гідної старості, належної можливості доступу осіб похилого віку до товарів та послуг, медичної допомоги, забезпеченні можливості брати активну участь у житті суспільства у якості повноправного його члена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров М. Л. Право социального обеспечения России : учебник / Захаров М. Л., Тучкова Э. Г. – М. : Изд-во БЕК, 2001. – 576 с.
2. Тихомиров Ю. А. Реализация международно-правовых актов в российской правовой системе / Ю. А. Тихомиров // Журнал российского права. – № 3/4. – 1999. – С. 87.
3. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших

громадян похилого віку в Україні» : від 16.12.1993 р., № 3721 // ВВР України. – 1994. – № 4. – Ст. 18.

4. Сташків Б. І. Міжнародно-правові акти як джерела права соціального забезпечення / Б. І. Сташків // Держава і право. – 2003. – Вип. 23. – С. 337–344.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Інформ.-аналіт. бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – 1998. – Вип. 21. – С. 59–68.

6. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Болотіна Н. Б. – К. : Знання, 2005. – 381 с.

7. Общество для людей всех возрастов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/esa/social/ageing>.

8. Последующая деятельность по итогам второй Всемирной ассамблеи по проблемам старения: доклад Генерального секретаря ООН, Нью-Йорк: ООН, 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?ipp=20&spp=20&profile=bib&ri=&index=.TW&term=World+Assembly+on+Ageing+%3A+report+of+the+Secretary-General&matchopt=2|0&oper=and&asp>.

9. Міжнародний день людей похилого віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/news/2008-10-01>.

Ганечко О. М. Регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист у міжнародно-правових актах / О. М. Ганечко // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 108–112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12gotmpra.pdf>

Визначено особливості регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист на міжнародно-правовому рівні, надана характеристика основних міжнародно-правових актів у цій сфері.

Ганечко Е.Н. Регулирование права лиц преклонных лет на социальную защиту в международно-правовых актах

Определены особенности регулирования права лиц преклонных лет на социальную защиту на международно-правовом уровне, предоставлена характеристика основных международно-правовых актов в этой сфере.

Ganechko E.N. Adjusting of Right for Persons Sloping Years on Social Defence in International Legal Acts

The features of adjusting of right for persons are certain sloping years on social defence at international legal, level, given description of basic international legal, acts in this sphere.